

Sun Zi'nin Savaş Sanatı ile Orkhon Yazıtları Arasındaki İlişki Üzerine*

On the Relationship between Sun Zi's War Art and the Orkhon Inscriptions

Salih DEMİRBİLEK

Ondokuz Mayıs University (Samsun/Turkey)
E-mail: salihd@omu.edu.tr

Many works have been written as a recommendation for the government to win the war. According to the world of science, Sun Zi's War Art is regarded as the first of these. There are many points that are similar to the Orkhon inscriptions and War Art texts. These similarities are important in terms of showing the cultural relation between the Turkic Qayanate and China. This issue will be discussed in the article.

Key Words: Sun Zi's War Art, Old Turkic Inscriptions.

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleninde (Erzurum, 12-14 Mayıs 2017) sunulmuştur.

Giriş

Devletler arasındaki hâkimiyeti genellikle zafer belirler. Böyle olduğundan ki tarih boyunca her devlet, savaşı kendi lehine çevirecek önlemler almıştır. Bu önlemler zamanla önce strateji olarak yorumlanıp ardından öğreti olarak kitaplarda yerini alacaktır.

İlk tarih kronikleri ya da yıllıkları genellikle savaşların seyri üzerine yazılmıştır. Bu kaynaklarda çoğunlukla yapılan savaşların nedeni ve sonuçları üzerinde durulur. Bu haliyle sonraki gelişimlerin başlangıcı, yapılmış bir savaşa dayandırılır. Bu anlamda Tarih ilmi de bir savaşlar seyri olarak değerlendirilebilir.

Tarihe baktığımızda devletlerin genellikle bir savaş sonucunda doğduğu ya da bittiği görülür. Savaş, tarihin her döneminde olmuştur. Bu yüzdendir ki devletler savaşı bir ölüm kalım olarak nitelendirmişlerdir. Savaşı kazanan komutan ya da hükümdar, övgülerle tarihe geçerken kaybetmiş ise makûs talihiyle tarihe geçmiştir.

Hükümdarların dolayısıyla devletlerin kaderini belirleyen savaşın her aşamasının hesaplanması ve bir düzen dâhilinde yürütülmesi amacıyla tarih öncesi dönemlerden itibaren savaşın kazanılmasına yönelik devlet büyüklerine yönelik tavsiye niteliğinde pek çok eser yazılmıştır. Bilim alemince bunların ilki Sun Zi'nin *Savaş Sanatı* adlı eseri kabul edilmektedir.

Sun Zi (孫子)

Kaynaklar Sun Zi'nin yaşadığı zamanı genellikle MÖ. VI. yüzyıl olarak kabul eder. Kimi kaynaklar bu tarihi MÖ. 545-470 aralığı olarak gösterir (Okay et alii 2016: 29). Sun Zi'nin gerçek adı Sun Wu'dur (Erkoç 2017: V). Yaşadığı dönem Çin tarihinde İlkbahar ve Sonbahar dönemi (MÖ. 771-476) olarak da bilinir (Erkoç 2017: 1). Gerçek adının Sun Wu olduğu ve kuzeydeki güçlü Qi Beyliği'nde dünyaya geldiği bilinmektedir (Otkan-Fidan 2016: X-XI).

Çin Ansiklopedisi'nde Sun Tzu'nun hayatı hakkındaki bilgiler şu şekildedir: "Sun Wu, MÖ 551 yılında kral, prens ve derebeylerin birbiriyle savaştıkları İlkbahar ve Sonbahar döneminde dünyaya geldi. Qi Devleti'nde yaşayan Sun Wu, 19 yaşında Çin'in doğu kesimindeki Wu Devleti'ne geldi. Wu Devleti'nin başkenti Suzhou'nun varoşunda kendini tamamen askerlik kitabının yazılmasına adadı. Sun Wu, sonra Wu Devleti'nin veziri Wu Zixi tarafından

Kral Wu'ya tavsiye edildi. Sun Wu, Kral Wu'ya hazırladığı askerlik ilmine dair 13 yazıyı sundu. Kral Wu, bunları okuduktan sonra övgü yağdırdı.” (Jiankun-Tingting 2015: 269).

Sun Zi'nin yaşadığı ilkbahar-sonbahar dönemi (MÖ. 770-221) aynı zamanda '101 Düşünce okulu dönemi' olarak da bilinir ki bu dönemdeki felsefî gruplarından biri de Fetihçiler idi. Onlar: “Madem dünyada bir kaos var, o zaman dünyanın kontrolünü ele geçirmeli ve yönetmeliyiz” anlayışına sahiptiler. Sun Zi, tanınmış fetihçilerden biri olarak kabul edilir (Yolaç 2016: 64).

Sun Zi hakkındaki bilgilerin azlığı kimilerince onun gerçekte yaşamış olup olmadığını da sorgulatmıştır.

Savaş Sanatı (兵法) Eseri Üzerine

Sun Zi'ye atfedilen 孙子兵法 *Sunzi Bingfa* 'Sun Usta'nın Askerlik Kuralları' adlı eseri, bizde genellikle *Sun Zi'nin Savaş Sanatı* adıyla tanınmıştır (Erkoç 2017: V).

Eserin MÖ. 400-320'li yıllarda kaleme alındığı düşünülmektedir (Köseoğlu 2015: 10).

Eserde savaşmadan kazanmak için düşünülmüş altın kurallar olarak nitelendireceğimiz savaş öncesi yapılacak hazırlıklar ve savaş esnasında uyulmasında fayda görülecek taktikler sunulmaktadır. Bu taktikler, daha yazarı hayat-tayken Çin'de bir öğreti halini almış, yıllar içinde başka strateji uzmanları tarafından da yapılmış ekleme yorumlarla vazgeçilmez bir savaş kılavuzuna dönüşmüştür. “Eserin Savaşan Beylikler döneminin sonunda derlendiği düşünülmektedir.” (Otkan-Fidan 2016: xiii)

Eser, kendi içerisinde 13 bölüm ve 384 savaş teorisinden oluşmuştur (Demir 2001: 243).

Bunlar:

Bölüm I: Planlama (25 madde)

Bölüm II: Savaşın Maliyeti (19 madde)

Bölüm III: Savaşta Strateji (19 madde)

Bölüm V: Taktik (20 madde)

Bölüm VI: Gücün Kullanımı (34 madde)

Bölüm VII: Savaşta Manevra (37 madde)

Bölüm VIII: Taktik Değişirme (14 madde)

Bölüm IX: Ordunun İlerlemesi (45 madde)

Bölüm X: Arazi Faktörü (31 madde)

Bölüm XI: Arazide Dokuz Konum (68 madde)

Bölüm XII: Ateşle Saldırı (22 madde)

Bölüm XIII: Casusluk ve İstihbarat (27 madde) (Demir 2016: 7).

“Bu teorilere temel olan ilkeler, savaş alanında olduğu kadar ekonomi ve politika alanlarında da liderlere yol göstermektedir. En önemli ilkeler ise zaferin mümkün olduğu takdirde savaşı kazanılması ile savaş ve rekabette üstünlük kazanma yollarını bulmak için fiziki unsurları, psikolojik faktörleri ve politikayı doğru bir şekilde analiz etmektedir.” (Demir 2016: 242)

Savaş Sanatı tamamen pragmatik yönlü bir eserdir. En az zararlı bir savaşı kazanmayı hedefler. Ganimetleri tamamen kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmayı kabullenir. Kısacası önemli olan kazanmak, olabildiğince en az kayıpla kazanmaktır. En iyi zafer, savaşmadan kazanılan zaferdir temel ilkesidir. Bu yüzden eğer kaybetme riski varsa savaşa hiç girilmemelidir.

Bu eser sayesinde Çin ezeli düşmanları olan başta bozkır kavimleri olmak üzere düşmanlarına galebe etmeyi öğrenmiştir.

“Sun ustanın öğütleri, Çin erken ortaçağında düzenlediği aralıksız akınlarla Çin’i bunaltan eski Türk kavimlerine karşı Han ve Tang hanedanlarının zaferlerini getirecektir. Ancak bunlar yalnızca bu strateji öğütlerinin ilk sonuçlarıdır; Çin komutanlarının askeri okullarda zorunlu olarak Sunzi’nin Savaş sanatını öğrendiklerini okuyoruz.” (Kavala 2015:198)

Eserin aslı bize kadar ulaşmamıştır. Eserin mevcut nüshalarında da farklılıklar bulunduğu gözlenmiştir. Eser, “Kuşaklar boyunca Çin halklarının gelenekleri, savaş taktikleri ve tecrübelerinin bir özeti” (Satılmış 2017: 5) olarak da tanınmıştır.

Eser, Çin’de farklı zamanlarda yetişmiş ünlü filozoflardan “Cao Cao (155-200), Meng Shi (502-556), Jia Lin (618-906), Li Quan (618-906), Du You (735-812), Du Mu (803-852), Zhang Yu (960-1078), Mei Yaochen (1002-1060), Wang Xi (XI. yüzyıl başı), Cen Hao (XII. yüzyıl başı), Ho Yanxı (Sung Hanedanı)” tarafından yorumlanmıştır (Ayteş 2017: 107-111).

Savaş Sanatı, Batı dünyasında XVIII. yüzyılda da tanınmaya başlanmıştır (Erkoç 2017: V). Eser, Batıda ilk olarak Cizvit papaz Joseph AMIOT (1718-1793) tarafından Fransızcaya tercüme edilmiştir (Erkoç 2017: 1). Ülkemizde eser, birçok yayınevi tarafından defalarca baskı yapmıştır.

Savaş Sanatı, tamamen zafere götüren kurallara odaklanmıştır:

“Onun asıl önemi; savaşı siyasi, sosyal, psikolojik ve askeri yanları yanında taktik, operatif ve stratejik yönleriyle de ele almasıydı.” (Alpar 2015: 99)

Daima kazan anlayışındaki eser, günümüzde çeşitli ekonomi sektörlerinde bir kişisel gelişim kitabı anlayışıyla okutulmaktadır.

Savaş Sanatı ve Orhon Yazıtları

Çin tarihinin ilk dönemleri göçebe bozkır kavimleriyle yaptıkları amansız mücadeleler seyridir. Henüz birlik sağlanmamış Çin bozkırdan gelen bu tehditleri bertaraf etmekte güçlülükler yaşamaktadır (Eberhard 1995: 87). Zaman içerisinde Çin’de birliğin sağlanması ve göçebe toplumları ayakta tutan dinamiklerin çözümlenmesiyle elde edilen bilgiler yetenekli komutanlarca birer askerî stratejiye dönüştürülmüştür. Çin’de bu askerî strateji üreten komutanların ilki ve en ünlüsü Sun Zi’dir.

Türk yazı dilinin en eski ürünlerinden olan Orhon yazıtları, şüphesiz sadece bir mersiye metni değildir. Bu metinler aynı zamanda devletin manifestosu hükmündedirler. Bu yazıtlar Köktürk devletinin sosyal ve siyasal yapısını da birinci elden yansıtır. Aynı zamanda bu yazıtlar Köktürklerle diğer boy ve devletler arasındaki inişli çıkışlı diplomatik ilişkileri de bize sunarlar.

Yazıtlarda hakkında bilgi verilen bu devletlerden biri de ezeli komşuları Tabgaç’tır (Çin).

Bozkır devletleri, yerleşik düzene karşı yaşantıda daha basit görünse de savaşta daha donanımlıdır. Bunu, defalarca rakibini yenerek göstermişlerdir. Kaldı ki rakibi kendilerini dize getiremeyince genellikle diplomasi yoluyla hileye başvurarak üstün gelmektedir.

Makalemizde *Savaş Sanatı* ile Orhon yazıtları arasındaki örtüşen ifadeleri yakalamaya çalışacağız. Biliyoruz ki Bozkır kavimleri ve Çin her alanda canlı ilişki içerisindeydi. Bu ilişkiler özellikle barış zamanlarında daha canlıydı. Bu ilişkiler geniş bir şekilde Orhon yazıtlarına da yansımıştır. Öncelikle *Savaş Sanatı*'nın Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtları ile örtüşen noktalarını, ardından Toñukuk yazıtındaki benzer ifadeleri sunmaya çalışacağız.

Savaş Sanatı ve Köl Tigin-Bilge Kagan Yazıtı

Sun Zi:

“Her savaş aldatmaca üzerine kuruludur. Bu nedenle, saldırabilecek güçteyken acizmiş gibi gözükmemeli; güçlerimizi harekete geçirirken, hareketsizmiş gibi durmalı; düşmanı yakınındayken uzakta, uzaktayken yakında olduğumuza inandırmalıyız. Düşmanı kızdırmak için yemler sun. Kargaşa içindeymiş gibi görün ve onu yok et. Eğer düşman her cephesini güvenlik altına almışsa, onun saldırısına hazır ol. Eğer senden çok daha büyük bir güce sahipse ondan kaç. Eğer rakibin çabuk sinirlenen mizaçtaysa, onu kızdırmaya çalış. Zayıf gibi görün ki kibri büyüsün. Eğer dinlenmeye çalışıyorsa, ona rahat verme. Eğer güçleri birlik içindeyse, onları böl. Ona hazır olmadığı yerden saldır, ummadığı yerden karşısına çık. Zafere götüren bu askeri yöntemler önceden açığa vurulmamalıdır. (Planlama, madde 18.-25)

“Savaşta kandırma yoluna gidiniz, o zaman başarılı olursunuz.” (Manevra, madde 15)

“Aldatmaca konusunda ustalaşan kazanacaktır. Manevra sanatı budur.” (Manevra, madde 39).

Görüldüğü gibi Sun Zi'ye göre savaş aldatmaca/hile üzerine kurulur. Orhon yazıtlarında Çin'in hilekâr olarak vasıflandırılmasının kültürel temelinde Sun Zi'nin askerî öğretisi olduğu kabul edilebilir. Zira bu öğreti ile yetişen ve bu öğreتيye göre hareket eden Çin ordusunun bu anlayışından Köktürklerin de haberdar olmamaları düşünülemez.

“Tabgaç bodun sabı süçig, ağısı yımşak ermiş. Süçig sabın, yımşak ağın arıp irak bodunug ança yagutır ermiş. Yaguru kontukda kirse ağıg bilig anya öyür ermiş. Edgü bilge kişig, edgü

alp kişig yoritmaz ermiş. Bir kişi yañılsar oğuşı, bodunı, ebi eşükiñe tegi kıdmaz ermiş. Süçig sabıña, yımşak agısıña arturup üküş Türk bodun öltüg. Türk bodun ölsikiñ. Biriye Çogay yış, Tögültün yazı konayın tiser, Türk bodun, ölsikiğ. Anta añıg kişi ança boşgurur ermiş. Irak erser yablak ağı birür, yaguk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş. Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp, yaguru barıp üküş kişi öltüg.” (Köl Tigin, Güney 5-7.)

Tabgaç bodun sabı süçig, agısı yımşak ermiş. Süçig [s]abın, yımşak ağı arıp irak [bod]unug ança yagutır ermiş. [Yagur]u kontuk[da] kirse añıg bilig anya ö[yür ermi]ş. Edgü [bil]ge kişig, edgü alp kişig yo[rıtmaz] ermiş. Bir kişi yañılsa[r] oğuşı, bodun[ı, ebi eş]ükiñe tegi kıd[maz] ermiş. Süçig sabıña, yımşak agısıña arturup üküş Türk bodun öltüg. Türk bodun ölsikiñ. Biriye Çogay yış, Tögültün yazı [ko]nayın [tiser], Türk bodun, ölsikiğ. Anta añıg [k]işi ança boşg[urur] ermiş. Irak erser yablak ağı birür, yaguk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş. Bi[lig] bilmez kişi ol sabıg alıp, yaguru barıp üküş kişi öltüg. (Bilge Kagan, Kuzey 4-6.)

Tabgaç bodun tebligin kürlüg için, armakçısın için, inili eçili kıkşürtükin için, belgi bodunlıg yoñaşurtukın için Türk bodun, illedük ilin içgını ıdmış; kaganladuk kaganın yitürü ıdmış. Tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı; işilik kız oğlın küñ boltı. Türk begler Türk atın it(t)ı. Tabgaçğı begler Tabgaç atın tutupan Tabgaç kaganka körmiş” (Köl Tigin, Doğu 6-8)

Tabgaç bodun tebl[igin], kürlüğün [üçün, armakçı]sın için, inili [eçili kıkşürtükin için, belgi bodunlıg] yoñaşurtukın için Türk bodun, il(l)edük ilin içgını ıdmış; kaganladuk kaganın yitürü ıdmış. Tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul kılıtı; işilik kız oğlın küñ kılıtı. Türk begler Türk atın it(t)ı. Tabga[çğı] begler Tabga[ç atın tutupan Tabgaç kaganka körmiş” (Bilge Kagan, Doğu 6-7)

Sun Zi, komutan hakkında şu değerlendirmeyi yapar:

“Komutan devletin kalesidir; eğer bu kale her yönden sağlamsa devlet güçlü olacaktır; eğer kale sağlam değilse, devlet zayıf olacaktır.” (Stratejik Saldırı, madde 11)

“O halde, zafer için beş esas vardır diyebiliriz: (1) Ne zaman savaşıp ne zaman savaşmayaçağını bilen kazanır. (2) Hem kendinden güçlü, hem de kendinden zayıf kuvvetlere karşı nasıl hareket edeceğini bilen kazanır. (3) Tüm rütbelerdeki askerleri aynı ruhu paylaşan ordu kazanır. (4) Kendisi hazır olduğu halde düşmanı hazırlıksız yakalamak için bekleyen kazanır. (5) Askeri beceriye sahip olup, hükümdarı tarafından işine karışmayan kazanır.” (Stratejik Saldırı, madde 17).

“Bu nedenle bilge hükümdar ihtiyatlıdır ve iyi komutan dikkatlidir. Bir ülkeyi barış içinde yönetmenin ve bir ordunun bütünlüğünü sağlamanın yolu budur.” (Ateşle Saldırı, madde 22).

Sun Zi gibi Bilge Kağan da savaşın/devletin kaderini komutana yükler. Orhon yazıtlarında devletin yükselmesi ya da çökmesinin sebeplerden biri de kağanın ya da komutanın ‘bilge’, ‘alp’ vasfı taşıyıp taşınamamasıdır. Yazıtlarda eğer kağan ‘bilgisiz’ ise devleti çöküşe sürüklediği, buna karşılık ‘bilge’ ise devleti refaha yükselttiği vurgulanır.

Bilgisiz kağan olurmuş erinç; yablak kagan olurmuş erinç. Buyrukı yeme bilgisiz erinç, yablak ermiş erinç. (Köl Tigin, Doğu 5)

Bilgisiz kağan olurmuş erinç; yablak kagan olurmuş erinç. Buyrukı yeme bilgisiz erinç, yablak ermiş erinç. (Bilge Kagan, Doğu 5)

Sun Zi:

“Esir alınan askerlere iyi davranılmalıdır. Buna, ele geçirilmiş düşmanı kullanarak kendi kuvvetini güçlendirmek denir.” (Savaş Açmak, madde 17-18)

“Savaşın tatbikinde en iyisi, düşmanın yurdunu bütün ve zarar görmemiş bir şekilde ele geçirmektir; parçalamak ve yok etmek o kadar iyi değildir. Aynı şekilde, bir orduyu, bir alayı, bir kıtayı, bir bölüğü bütünüyle ele geçirmek de yok etmekten iyidir.” (Stratejik Saldırı, madde 1)

Sun Zi, yakıp yıkıp, yok etmenin bir fayda getirmediğini, asıl faydanın ele geçirilen ganimeti kendi yararı için kullanmakta görür. Bilge Kağan I. Köktürk Devleti’nin yıkılışından II. Köktürk Devleti’nin kuruluşuna kadarki sürede halkının başına gelenleri şu satırlarla tasvir eder:

Tabgaç bodun tebligin kürlüg için, armakçısın için, inili eçili kıkşürtükün için, belgi bodunluğ yoñaşurtukın için Türk bodun, illedük ilin içgını ıdmış; kaganladuk kaganın yitürü ıdmış, Tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı; işilik kız oğlın küñ boltı. Türk begler Türk atın itti. Tabgaçğı begler Tabgaç atın tutupan Tabgaç kagankakörmiş; elig yıl işig küçüg birmiş (Köl Tigin, Doğu 6-8).

Buna göre Çin, hilesinin sonucunda yıkmayı başardığı devletin asilzadelelerini ve halkını kendi çıkarları doğrultusunda hayatta bırakarak köleleştirmiş ve asimile politikası izlemiştir. Bu yöntem zaten Sun Zi öğretisinin bir tavsiyesidir. Esirleri öldürmek yerine onları köle ve asker olarak kullanmak yöntemini Moğollar da uygulamıştır.

Sun Zi:

“Bu nedenle, düşmanı kandırmak için uzun ve dolambaçlı bir yola çıkmak ve düşmandan geride başlansa bile hedefe ondan önce varmayı başarmak, aldatmaca konusundaki ustalığı gösterir.” (Manevra, madde 4)

“Bir askerın sabah saatlerinde şevki doruktadır; öğlen sönmeye başlar; akşam aklında sadece kampa dönme düşüncesi vardır. Bu nedenle, akıllı bir komutan, şevki dorukta olan bir orduyla karşılaşmaktan kaçınır, ona miskin ve geri dönmeye istekli saldırır. Bu, ruh halini okuma sanatıdır.” (Manevra, madde 28-29).

“Çabukluk savaşın özüdür: Düşmanın hazırlıksızlığından faydalanın, beklenmeyen yollar-
dan geçin ve korunmayan noktalar hücum edin.” (Dokuz Konum, madde 19).

Beklenmedik anda düşmanı gafil yakalamak da hünerdir. Köl Tigin düşman-
larla defalarca karşılaşmış ve her defasında onları yenmeyi bilmiştir. Özellikle
şaşırtarak saldırmada tam bir ustadır. Yazıtlarda *oplayu teg-* ifadesiyle anlatılmış
bu düşmanı şaşırtarak saldırma stratejisini, bir yazımızda ‘bozkır /turan taktiği’
olarak yorumlamıştık (Demirbilek 2017: 28-35).

Sun Zi:

“Baskın ve yağmalamada ateş gibi olun, sarsılmazlıkta bir dağ gibi. Planlarımız gece gibi
karanlık ve bilinmez olsun; harekete geçtiğinizde bir yıldırım gibi düşün.” (Manevra,
madde 18-19.)

Bilge Kağan, Türğişleri uykuda iken onları aniden baskına uğrattıklarını,
buna karşılık sonradan toparlanan Türğişlerin kendi üzerlerine adeta *otça borça*
‘ateş gibi, fırtına gibi’ geldiklerini yazıtlarda dile getirir.

Ol yılka Türğiş (tapa Altun yıışığ) toga, İrtiş ögüzüg keçe yorıdımız. Türğiş bodunug uda
basdımız. Türğiş kagan süsi Bulçuda otça, borça kelti. Sünüşdümüz (Köl Tigin, Doğu 36-37.)

Türğiş bodunug] uda basdım. Türğiş kagan süsi otça, borça kelti. Bulçuda sünüşdümüz.
(Bilge Kagan, Doğu 26.)

Savaş Sanatı ve Toñukuk Yazıtı

Toñukuk kendi deyimiyle “Çin’de kılınmış” bir Köktürk asilzadesidir. Aşına
soyuna yakın olduğundan ya da iyi yetişmiş, donanımlı bir asker olduğundan olsa
gerek Çin’den ayrılıp Ötüken’e geldiğinde Kaganı seçebilecek bir nüfuza ulaşmış,
ardından kağanın bizzat danışmanı ve ordu komutanlığı payesine erişmiştir.
Kendisinin Çin’de iken Savaş Sanatı da dâhil bütün Çin öğretilerine vakıf olduğu

düşünülebilir. Dolayısıyla düşmanını iyi tanimasının avantajları da ona daima üstünlük kazandırmıştır.

Toñukuk, kaganına açıklama yaparken kuru ve sıkıcı ifadeleri değil; atasözleri, hikmetli deyişleri kullanmak suretiyle karşısındakini ikna edecek şekilde etkili konuşmasını bilir. Bunun sonucunda da Kağan'dan *könlünçe uduz* cevabını alır.

Sun Zi:

“Herhangi bir harekete geçmeden önce iyice düşünün ve hesaplayın.” (Manevra, madde 21).

“Bir savaşı kazanan komutan, çarpışma başlamadan önce uzun uzadıya hesaplama yapmış olmalıdır. Savaşı kaybeden komutan ise sadece birkaç hesaplama yapmıştır. Bu nedenle çok hesap zafere götürür, az hesap ise bozguna; hiç hesap yapmayanın vay haline! Bu noktaya dikkat ederek kimin kazanmaya ya da kaybetme ihtimalinin daha yüksek olduğunu öngörebilirim.” (Planlama, madde 26)

“Hızlı ve doğru karar, kurbanına saldırıp yok eden şahinin doğru zamanlanmış dalışı gibidir. Bu yüzden iyi savaşı saldırısında yıkıcı ve kararında çabuk olacaktır.” (Enerji, madde 13-14).

Toñukuk, kendi adına diktirmiş olduğu yazıtında, düşmandan saldırı amaçlı her haber alışında, aceleye getirmeden, her bir ayrıntıyı hesaba katarak gece gündüz demeden strateji geliştirdiğini metinde *sakıntım, ol sabın eşidip tün yeme udısıkım kelmez erti; kün yeme olursıkım kelmez erti. Anta sakıntım* gibi ifadelerle dile getirmiştir. Benzer ifadeleri Bilge Kağan da kullanmıştır: *Türk bodun üçün tün udmadım; küntüz olurmamım*. Toñukuk'un nasıl özverili, ciddi, tedbirde aceleci ve kursuz stratejist olduğunu Dokuz Oğuzların Köktürkler hakkındaki öldürücü planlarını iştirince sarf ettiği şu cümleleriyle/ifadeleriyle anlarız:

Ol sabıg eşidip tün udısıkım kelmedi; küntüz olursıkım kelmedi. Anta ötrü kaganıma ötüntüm. (Toñukuk I- 12)

Toñukuk'un bu ifadeleri Sun Zi'nin idealist bir komutanı tanımlayan yukarıdaki ifadeleriyle örtüşmektedir.

Sun Zi:

“Eskinin iyi savaşçıları ilk önce kendilerini yenilgi ihtimalinden uzak tutar, sonra düşmanı yenebilecekleri bir fırsat kollardı.” (Taktiksel Eğilimler, madde 1)

“Eskilerin akıllı savaşçı dedikleri sadece kazanan değil, kolayca kazanmayı başarandır.” (Taktiksel Eğilimler, madde 11)

“Her savaş, aldatmaca üzerine kuruludur. Bu nedenle, saldırabilecek güçteyken, acizmiş gibi gözükmeli; güçlerimizi harekete geçirirken, harekete geçirirken, hareketsizmiş gibi durmalı; düşmanı yakınıdayken uzakta, uzaktayken yakında olduğumuza inandırmalıyız. Düşmanı kandırmak için yemler sun. Kargaşa içindeymiş gibi görün ve onu yok et. Eğer düşman her cephesini güvenlik altına almışsa, onun saldırısına hazır ol. Eğer senden çok daha büyük bir güce sahipse ondan kaç. Eğer rakibin çabuk sinirlenen mizaçtıysa, onu kızdırmaya çalış. Zayıf gibi görün ki kibri büyüsün. Eğer dinlenmeye çalışıyorsa, ona rahat verme. Eğer güçleri birlik içindeyse, onları böl. Ona hazır olmadığı yerden saldır, ummadığı yerden karşısına çık.” (Planlama, madde 18-24)

“Usta savaşçı yenilgiyi imkânsız kılacak yerde durur ve düşmanı bozguna uğratacağı yerde durur ve düşmanı bozguna uğratacağı anı kaçırmaz. İşte bu şekilde, başarılı bir stratejist sadece zafer kesinleştikten sonra çarpışmaya girer; kaderi yenilmek olan ise önce saldırır sonra zaferi aramaya başlar.” (Taktiksel Eğilimler, madde 14-15)

“Taktiklerini düşmana göre değiştirebilen ve bu sayede kazanan kişi, yaratılıştan büyük bir komutandır. (Zayıf ve Güçlü Noktalar, madde 33).

“Dolayısıyla, bir komutan için en üstün meziyet düşmanın planlarını baştan bozmaktır; bir sonraki meziyet düşmanın güçlerinin birleşmesini engellemektir; daha sonraki tercih düşmana meydana saldırmaktır; en kötü plan ise surlarla çevrili şehirleri kuşatmaktır.” (Stratejik Saldırı, madde 3)

“Yemler sunarak düşmanın durmadan ilerlemesini sağlar; sonra ana güçleriyle pusu kurup bekler.” (Enerji, madde 20).

“Bu nedenle usta savaşçı yenilgiyi imkânsız kılacak yerde durur ve düşmanı bozguna uğratacağı anı kaçırmaz.” (Taktiksel Eğilimler, madde 14)

“Eğer sadece korumasız yerlere saldırırsan, hücumlarının başarılı olacağından emin olabilirsin. Eğer savunmanı saldırılamayacak yerlerde kurarsan, savunmanın güvenliğinden emin olabilirsin. Bu nedenle, neyi savunacağını bilmeyen bir düşman karşısından olan komutan hücumda başarılı olurken; neye saldıracağını bilmeyen bir düşman karşısında olan komutan da savunmada başarılı olur. Ah kurnazlığın ve gizliliğin yüce sanatı! Sayende görünmez ve duyulmaz olmayı öğreniyor, bu şekilde düşmanımızın kaderini elimizde tutabiliyoruz.” (Zayıf ve Güçlü Noktalar, madde 7-9)

Gerek Bilge Kağan ve Köl Tigin gerekse de Toñukuk düşmanlarıyla defalarca çarpışmış ve onları mağlup etmişlerdir. Bu zaferlerin hangi şartlarda meydana geldiğini yazıtlarda görebiliyoruz. Bilge Kağan, Köl Tigin ve Toñukuk usta birer komutandır, kurulan devletin sınırları onlar sayesinde Tibet'e, denize ulaşmıştır.

Toñukuk, yaptığı hizmetlerin ve kendi değerinin farkındadır, kendisini övmeyi de ihmal etmez:

Özüm kazgantukum üçün il yeme il boltı; bodun yeme bodun boltı.

Türk sir bodunug, Oguz bodunug igidü olurur.

Teñri yarlıkazu bu Türk bodun ara yaraklıg yağı yeltürmedim; tügünlüg atıg yügürtmedim.

Şüphesiz bu başarılar onun usta stratejist komutan olmasından ötürüdür.

Sun Zi:

“Dolayısıyla, bilge hükümdarın ve iyi komutanın saldırıp fethetmesine ve sıradan insanların başaramayacağı şeyleri yapmasına imkân sağlayan şey istihbarattır.” (Casus Kullanımı, madde 4).

“Casuslar sezgisel bir zekâ olamadan faydalı şekilde kullanılamaz. Casuslar, cömertlik ve açıklık olmadan düzgün bir şekilde yönetilemez. Kurnaz bir yaratıcılık olmadan, raporlarının doğruluğundan emin olunamaz. Kurnaz ol! Kurnaz ol! Ve casuslarını her türlü iş için kullan.” (Casus Kullanımı, madde 15-18).

“Sadece bilge bir hükümdar ve akıllı bir komutan ordudaki en üstün zekâyı casusluk için kullanacak ve bu şekilde büyük sonuçlar elde edecektir. Casuslar savaşın çok önemli bir parçasıdır, çünkü bir ordunun hareket kabiliyeti onlara bağlıdır.” (Casus Kullanımı, madde 27).

Sun Zi, istihbarata ayrı bir önem vermiştir. Onun *Savaş Sanatı* eserinin bölümlerinden biri de “Casus Kullanımı” adını taşımaktadır. “Düşmanını tanıyan, savaşı kazanır” gerçeğinden hareketle savaş öncesi rakibinin durumunu bilmek hayati önem taşımıştır. Sun Zi, kullanılacak casusları beş kısma ayırır.

Toñukuk yazıtında her harekât öncesi casus kullanımıyla ilgili bilgi verilir:

Kiyük yiyi, tabışgan yiyü olurur ertimiz. Bodun boguzı tok erti. Yağımız tegre uçuk teg erti; biz es (t)eg ertimiz. Ança olurur erkli Oguzdıntın küreg kelti. (T I, 8)

Toñukuk, casuslar aracılığıyla aldığı önlemler sayesinde düşman ittifakları zamanında yok etmiştir. Toñukuk yazıtında her düşman ittifakı bir casus aracılığı derhal haber alındığını; gözcü ve rehberler aracılığıyla da ani baskınlar yapıldığı pasajlar çoktur. Bu da Köktürklerde ileri bir istihbarat teşkilatının varlığını göstermektedir.

Sonuç

Yazılış itibariyle dünyanın en eski askerî strateji kitabı olarak kabul edilen Sun Zi'nin *Savaş Sanatı* eseri, sadece Çin'de değil, bozkır kavimlerinde de bilindiğini kabul edebiliriz. Sun Zi'nin başta bozkır kavimleri üzerine yaptığı gözlemler ve dönemin casus raporlarından ve kroniklerinden yola çıkarak oluşturmuş olduğu bu askerî ilkeler, zamanla öğretiyeye dönüştürölüp askerî okullarda komutan adaylarına bir ders kitabı olarak okutulmuştur. İlerleyen yüzyıllarda kimi önemli filozoflarca da yeni yorumlarla zenginleştirilip günümüzde bir klasik halini almıştır.

Orhon yazıtları, sadece edebî bir metin ya da tarihî bir belge olarak değil; aynı zamanda ilk askerî stratejik metinlerimiz olarak değerlendirilebilir. Yazıtlar dönemin canlı bir tanığı olarak Köktürklerin diğer boy ve devletlerle olan ilişkilerini de yansıtır. Bunlardan en önemlisi şüphesiz Çin'dir. Çin hakkındaki değerlendirmelerin arka planında Köktürklerin onları yakından tanımaları ve söylemlerini tanıklamalarında yatmaktadır.

Orhon yazıtları ile *Savaş Sanatı* metninin örtüştüğu pek çok nokta bulunmaktadır. Bu örtüşme, Köktürkler ile Çin'in arasındaki kültürel ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Her iki taraf da birbirlerine karşı daima ihtiyatlı konumdadır.

Sun Zi'nin metni, Bozkır kültürü ve yazıtlar üzerinde çalışanların da el altında bulundurması gereken kaynaklardan biridir.

Kaynakça

ALPAR, G. (2015). Uluslararası İlişkilerde Strateji ve Savaş Kültürünün Gelişimi, Konya: Palet Yayınları.

AYTEŞ, T. (2017). Sun Tzu: Savaş Sanatı, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayınları.

DEMİR, A. (2016). Sun-Tzu: Savaş Sanatı, 14. Baskı, İstanbul: Kastaş Yayınevi Yayınları.

DEMİRBİLEK, S. (2017). “Orhon Yazıtlarındaki Oplayu Tegmek Deyimi Üzerine”, *Journal of Old Turkic Studies*, 1/1: 28-35.

EBERHARD, W. (1995). Çin Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ERCİLASUN, A. B. (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ERKOÇ, H. İ. (2017). Sunzi Bingfa'nın İngilizce ve Türkçe Çevirileri, İstanbul: Kriter Yayınları.

ERTURAN, P. (2017). Sun Tzu: Savaş Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

JİANKUN, T.; TİNGTİNG, Y. (2015). Çin Ansiklopedisi, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

KAVALA, C. F. (2015). Çin Kitabı: Uygarlığın Beş Bin Yılı, 2. Baskı, İstanbul: Resse Yayınları.

KÖSEOĞLU, S. (2015). Sun Tzu: Savaş Sanatı, İstanbul: Say Yayınları.

OKAY, B. et alii (2016). Sun Zi: Savaş Sanatı, Modern Muharebe Kavramlarıyla Yeni Bir Bakış, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

OTKAN, P.; FİDAN, G. (2016). Sun Zi (Sun Tzu): Savaş Sanatı, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

ÖZBUDUN, S.; ATAMAN, Z. (2013). Sun Tzu: Savaş Sanatı, 6. Baskı, İstanbul: Anahar Kitaplar Yayınevi.

SATILMIŞ, B. (2017). Sun Tzu: Savaş Sanatı, 2. Baskı, İstanbul: İndigo Kitap Yayınları.

TAYANÇ, T. (2017). Sun Tzu: Savaş Sanatı, Ankara: Akılçelen Kitaplar.

YOLAÇ, S. C. (2016). Herkes İçin Çin Tarihi, İstanbul: Olasılık Yayınları.